

De strijd om de 'onbekende soldaat op het paard'

Persoonlijke overdenkingen bij de Euroclio-conferentie in Ohrid

Een bezoek aan de Euroclio-conferentie in Ohrid, Macedonië, zette Gijs van Gaans aan het denken over het vak geschiedenis en hoe dat in Europees verband van belang kan zijn. De omgeving waarin de conferentie werd gehouden speelde daarbij een belangrijke rol. Want op de Balkan beleeft men de geschiedenis intens.

Ik plaag mijn studenten regelmatig met de vraag waarom zij 'die arme leerlingen eigenlijk lastig willen vallen met geschiedenis?' Zodoende hoop ik ze constant na te laten denken over wat zinvol geschiedenisonderwijs is. Een heldere opvatting over die zinvolheid helpt hen relevante doelen te stellen in hun onderwijs en daar vervolgens de lessen op in te richten. Die discussie blijkt niet eenvoudig, zeker voor sommige beginnende studenten. Voor hen is geschiedenis vaak nog een verzameling interessante verhalen en feiten. Zij vragen zich vooral af in hoeverre lesgeven zinvol is voor henzelf. Andere studenten hebben er al wat meer over nagedacht. Zij dragen aan dat geschiedenis leerlingen leert 'fouten uit het verleden niet meer te maken'. Dat leren komt vaak wel neer op het vervangen van misconcepties door de 'juiste' beelden van de geschiedenis.

Zelf worstel ik nog steeds met mijn eigen vraag. Volgens mij is dat ook de enige juiste omgang met dit probleem van de zinvolheid: het moet een open discussie blijven. Afgelopen april vielen er echter enkele puzzelstukjes op hun plaats, tijdens de jaarlijkse conferentie van Euroclio. Deze werd gehouden in Ohrid, een plaats in het zuiden van Macedonië. Tijdens deze conferentie dachten docenten en docentenopleiders van het schoolvak geschiedenis vanuit heel Europa samen na over de vraag hoe cultureel erfgoed grensoverschrijdend kan worden. Juist daar, op de Balkan, werd mij duidelijk, dat het schoolvak geschiedenis, en dan met name historisch denken en de ontwikkeling van een geschoold historisch ►

Gijs van Gaans is docentenopleider en vakdidacticus aan de Fontys Lerarenopleiding Tilburg.

Het plein in Skopje met het beeld van de 'onbekende soldaat op het paard'. Of is het toch Alexander de Grote? Foto: Rašo.

Boven: Griekenland en Macedonië in 336 v.Chr. ten tijde van de dood van Philippos II. Rechts: De vlag van Grieks Macedonië, met daarop de zon van Vergina. Dit symbool werd door Alexander de Grote in zijn gehele rijk gebruikt. Aanvankelijk koos ook de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië voor dit symbool op haar vlag, maar dit is onder druk van Griekenland veranderd.

besef, van onschatbare waarde is voor de ontwikkeling van vrede en democratie in Europa. Wat volgt is een persoonlijk verslag en een eigen analyse. Ik waan me zeker geen specialist op het gebied van de Balkan en slechts een beperkte specialist op het gebied van didactiek. Toch hoop ik duidelijk te kunnen maken hoe belangrijk het werk is van zowel onze collega's ter plekke als dat van Euroclio.

Alexander de Grote

Mijn collega en ik arriveerden iets eerder in Skopje, de hoofdstad van Macedonië. We hadden daardoor ruim de tijd om de stad te verkennen. In het centrum werden we verrast door een grootschalig bouwproject, dat 'Skopje 2014' gedoopt was. Langs de Vardar-rivier, die door het centrum van de stad stroomt, verrezen een aantal nieuwe 'neo-neo-klassieke' gebouwen, waarvan de architectuur de band van het huidige Skopje met de klassieke oudheid en dan met name het kortstondig machtige Macedonische koninkrijk moet benadrukken. Deze gebouwen huisvesten binnenkort onder andere een gerechtsgebouw en een archeologisch museum. Ook zijn er over de rivier nieuwe bruggen gebouwd. Deze zijn versierd met allerlei Macedonische helden, van orthodoxe heiligen tot aan moderne vrijheidsstrijders en politici en worden 's avonds sierlijk verlicht. Het geheel glimt van nieuwigheid en een hervonden elan. Het centrum heeft twee grote centrale pleinen. Zij liggen tegenover elkaar aan beide kanten van de rivier en worden door de oudste brug van de stad met elkaar verbonden.

Op het noordelijke plein, dat tegen de oude stad aan ligt, staan twee immense beelden of beeldengroepen. De grootste van de twee beeldt Philippos II van Macedonië uit, de vader van Alexander de Grote. Voor het beeld van Philippos staat een iets kleinere groep beelden van Olympias met haar zoon Alexander de Grote. Zij is eerst afgebeeld als zwangere vrouw, daarna met Alexander als peuter en uiteindelijk met een iets oudere Alexander en haar man Philippos II als gelukkig gezinnetje. Misschien is het beter te stellen dat Olympias niet de centrale persoon is van deze groep, maar Alexander de Grote.

Aan de andere kant van het plein staat het bekende, reusachtige beeld van Alexander, dat direct doet denken aan de iconografie van Alexander de Grote, zoals dat onder andere bekend is van het vermaarde Alexandermozaiëk, afkomstig uit het Huis van de Faun in Pompeï en nu te vinden in het Nationaal Museum van Napels. Een man, met halflang golvend haar, zit op een paard en is afgebeeld in een aanvallende houding. De sokkel is versierd met de Macedonische zon, zoals we die kennen uit de koningsgraven van Vergina, en met soldaten uit het leger van Alexander de Grote. Het beeld zelf staat recht tegenover dat van Philippos. Beide mannen kijken elkaar aan, waardoor de beeldengroep een esthetisch geheel vormt. Echter: onze gids verzekerde ons dat dit niet Alexander de Grote betrof, maar slechts een 'onbekende soldaat op het paard.' Iedere referentie aan de Macedonische held was puur toeval. Deze Macedonische uitleg is ontegenzeggelijk beïnvloed door het Griekse protest tegen het beeld. De Grieken vonden dat de Macedoniërs Alexander de Grote niet als cultureel erfgoed mochten claimen. De oude held was immers geboren in Pella, en die antieke stad lag in de moderne Griekse (!) provincie Macedonië. Volgens de Macedoniërs vormde het land dat tegenwoordig Macedonië wordt genoemd het grootste deel van het koninkrijk van Philippos en Alexander. Daarom hebben zij naar hun mening het recht om beide vorsten als deel van hun cultureel erfgoed op te eisen.

De antieke Macedoniërs

In de herfst van 2013 maakte ik een studiereis in die Griekse provincie Macedonië. Ook in Thessaloniki staat een beeld van Alexander de Grote, zij het een kleiner exemplaar. In Vergina is een schitterend museum gebouwd

over de oude Macedonische koningsgraven heen, waaronder naar alle waarschijnlijkheid dat van Philippos II. Ook de oude residentie Pella heeft haar eigen museum gekregen. De boodschap aan die kant van de grens is daarmee duidelijk: de belangrijkste plaatsen van het koninkrijk Macedonië, deze graven en het hof te Pella, lagen in wat nu Griekenland is. Daarmee is Alexander de Grote een Griek. De antieke bronnen zijn echter verdeeld over de etniciteit van de Macedoniërs. De Griekse geschiedschrijver Herodotos achtte hen wel Grieken: 'En dat deze nakomelingen van Perdiccas [een koning van Macedonië uit de vijfde eeuw v.Chr., GvG] Grieken zijn, zoals zij zelf beweren, weet ik toevallig zelf. En dat niet alleen, ik zal in de hierop volgende geschiedenis bewijzen dat ze Grieken zijn. Daarbij hebben de Hellanodikai, degenen die de Olympische spelen regelen, bepaald dat ze het zijn: toen Alexander [niet Alexander de Grote, GvG] graag aan de spelen wilde deelnemen en daarvoor de arena ingestapt was, wilden de Grieken die tegen hem zouden rennen hem uitsluiten. Zij zeiden dat Barbaren niet aan de wedstrijd deel konden nemen, maar alleen Grieken. Omdat Alexander bewees dat hij oorspronkelijk uit Argos [een stad in Zuidelijk Griekenland, GvG] kwam, werd bepaald dat hij een Griek was.' (Herodotos, *Historiën*, 5.22) Wanneer Philippos in de vierde eeuw voor Christus echter de Atheense autonomie bedreigt, trekt de Atheense orator Demosthenes de Griekse etniciteit van de Macedonische koning in twijfel: 'Hij is niet alleen geen Griek, noch verwant aan de Grieken, maar hij komt als Barbaar niet eens uit een eerbare plaats, maar is een vervelende lompe boer uit Macedonië, een plaats waar je nog niet eens een fatsoenlijke slaaf kunt kopen.' (Demosthenes, *Derde rede tegen Philippos*, 31). Demosthenes' rivaal, Isokrates, erkende in diezelfde tijd wel dat de Macedonische koning een Griek was.

Moderne historici geven aan dat de klassieke Grieken Macedonië als gebied eigenlijk niet als Grieks erkenden. Alleen het koningshuis gold als Grieks, maar werd geacht afkomstig te zijn uit het Zuid-Griekse Argos, zoals Herodotos al stelde.¹ Macedonië was dan ook geen natiestaat, zoals we deze uit de moderne geschiedenis kennen. Het was een verzameling vorstendommen onder leiding van het koningshuis van Philippos.² Tussen deze vorstendommen bestonden grote verschillen qua cultuur. In sommige gebieden in het binnenland stond men veel minder in contact met

'Philippos is een vervelende lompe boer uit Macedonië, een plaats waar je nog niet eens een fatsoenlijke slaaf kunt kopen'

de klassieke Griekse cultuur en sprak men in dialecten die niet als Grieks werden erkend. In de kustgebieden daarentegen, waarin Pella lag, waren de Griekse invloeden veel groter. Het is aan de andere kant ook maar de vraag in hoeverre de gemiddelde Macedonische soldaat zich een Griek voelde. Naar alle waarschijnlijkheid vond hij de Grieken zwakke snobs, die niet bestand waren geweest tegen de Macedonische macht. Een dergelijke soldaat was trots op zijn eigen, Macedonische, identiteit.

Daarbij moet worden bedacht dat etniciteit in de oudheid anders werd gedefinieerd dan in de moderne tijd. De Griekse 'etnische' identiteit werd vanaf de vijfde eeuw v.Chr. steeds minder gekoppeld aan een afkomst en meer aan culturele kenmerken, zoals de taal die een bepaald volk sprak.³ Alexander de Grote lijkt ontegenzeggelijk opgegroeid te zijn binnen die Griekse cultuurwereld. Sommigen beschouwden hem daarom als 'Griek'. Zijn wortels lagen echter in de periferie van de Griekse wereld, waar die cultuur niet altijd doorgedrongen was. Alexander behoorde tot beide cultuurwerelden.

Intense beleving van geschiedenis

Een vluchtige historische studie leert ons dus dat het moeilijk is een van beide partijen, Grieken of Macedoniërs, gelijk te geven. Ja, als koning regeerde Alexander de Grote over het huidige Macedonië, maar in hoeverre hij zich etnisch met deze gebieden verbonden voelde, is maar de vraag. Desalniettemin vinden beide landen het lastig om dit erfgoed te delen. Vooral de Grieken lijken bang dat

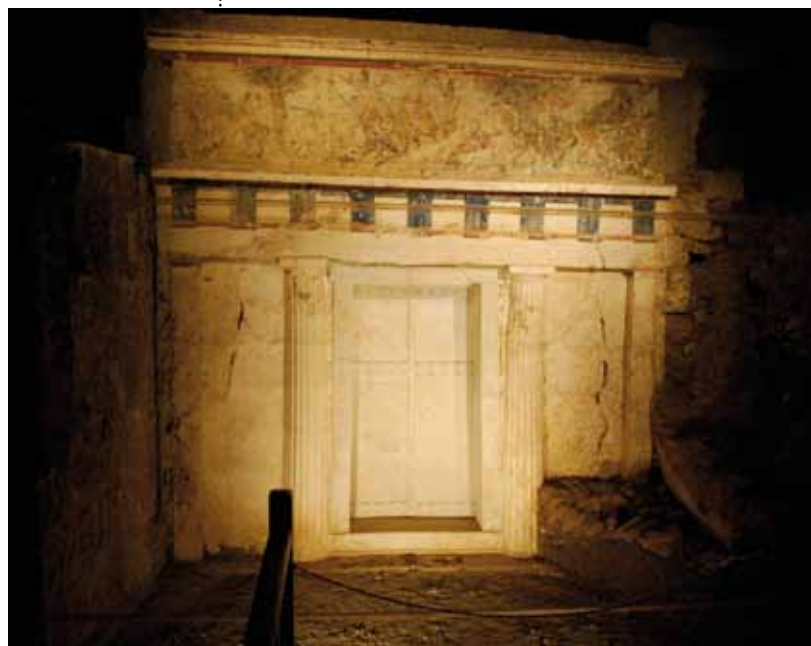
- ▶ Henk Singor, *De komst van Alexander. Alexander de Grote en zijn nalatenschap in Azië*, Ambo (Amsterdam 2010) pag. 23-24; Jona Lendering, *Alexander de Grote. De ondergang van het Perzische Rijk*, Athenaeum-Polak & Van Gennep (Amsterdam 2005) pag. 26.
- ▶ Robin Lane Fox, *Alexander de Grote*, vertaald uit het Engels door Victor Verduin, Arbeiderspers (Amsterdam en Antwerpen 1993) pag. 36-43.
- ▶ Jonathan M. Hall, *Hellenicity. Between Ethnicity and Culture*, The University of Chicago Press (Chicago en Londen 2002) pag. 90-172.

► Meer informatie vindt men online op de site van Euroclio, zoals op: <http://tiny.cc/euroclio>

► O.a. Peter Seixas en Tom Morton, *The Big Six Historical Thinking Concepts* (Toronto 2013) pag. 136-167.

► Carla van Boxtel en Janet van Drie, *Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past. Educational Psychology Review*, 20 (2) (2009), pag. 87-110.; Dick van Straaten (red.), *Historisch denken* (Assen 2012).

de Macedoniërs op basis van deze historische claims gebieden in de Griekse provincie Macedonië claimen. Deze bovenstaande casus is slechts een voorbeeld van hoe men op de Balkan met het verleden omgaat. Op de Balkan, en daar reken ik Griekenland voor het gemak ook onder, beleeft men de geschiedenis intenser dan in het door het post-modernisme beïnvloede Noordwest-Europa. De geschiedenis gaat op de Balkan nog echt ergens over: onder andere over identiteit en over politieke belangen. Helaas staat een dergelijke ervaring een gezonde verhouding tot het verleden in de weg. Een beetje historische sensatie kan mensen motiveren om zich te verdiepen in het verleden, maar een dergelijke hoeveelheid leidt tot een ongezond historisch besef. Bijna 2400 jaar zijn verstreken na de dood van Alexander de Grote. De politieke kaart van de Balkan is meerdere malen her-

De ingang tot het graf van (waarschijnlijk) Philippos II in Vergina, Griekenland. De deur is gemaakt van marmer in Dorische stijl. Foto: Sarah Murray. Rechtsboven: Een mozaïek met een afbeelding van Craterus die Alexander van een Perzische leeuw redt. Uit Pella, Griekenland. Foto: Miriam Mollerus.

tekend en het gebied is constant beïnvloed door andere culturen. Er is daardoor weinig continuïteit met het verleden aan te geven, hoe graag mensen dat ook willen. Juist deze sensatie bemoeilijkt het lesgeven in geschiedenis voor onze collega's daar. Een collega uit Montenegro vertelde mij dat hij graag wat meer kritisch historisch redeneren wilde aanleren, maar dat dat hem zijn baan zou kosten. Zowel ouders als schoolleiding zouden het niet accepteren als hij van het populaire en eenzijdige beeld van de geschiedenis zou afwijken. Dat gold vooral voor die onderdelen van de geschiedenis die als wezenlijk worden beschouwd voor de nationale identiteit.

Enkele collega's uit die regio gaven aan dat het lesgeven over de oorlog van de jaren negentig sowieso onmogelijk is. Daarvoor is dat onderwerp nog te gevoelig.

En toch geven deze geschiedenisdocenten de moed niet op. Een belangrijk onderdeel van de conferentie was de presentatie van een bundel met activerende werkvormen. Deze bundel was samengesteld door historici en docenten vanuit de hele westelijke Balkan en kreeg de titel: *Once Upon a Time... We lived together*. Thema's uit het gezamenlijke verleden en de onderlinge verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen worden behandeld aan de hand van bronnen en via open vragen.⁴ Hoewel men vanuit een westers perspectief misschien wat meer kritische vragen had mogen stellen, is dit materiaal in de huidige omstandigheden al erg progressief te noemen. De bundel wordt in meerdere talen vertaald, zodat hij door docenten uit het hele gebied gebruikt kan worden. Euroclio steunde de totstandkoming. Deze organisatie heeft lokale lerarenverenigingen geholpen zich te organiseren en ze vervolgens ondersteund. Het doel was het geschiedenisonderwijs in de regio te beschermen en zelfs te verbeteren. Tegelijkertijd bracht de organisatie collega's uit allerlei Europese landen samen.

Beelden van het verleden

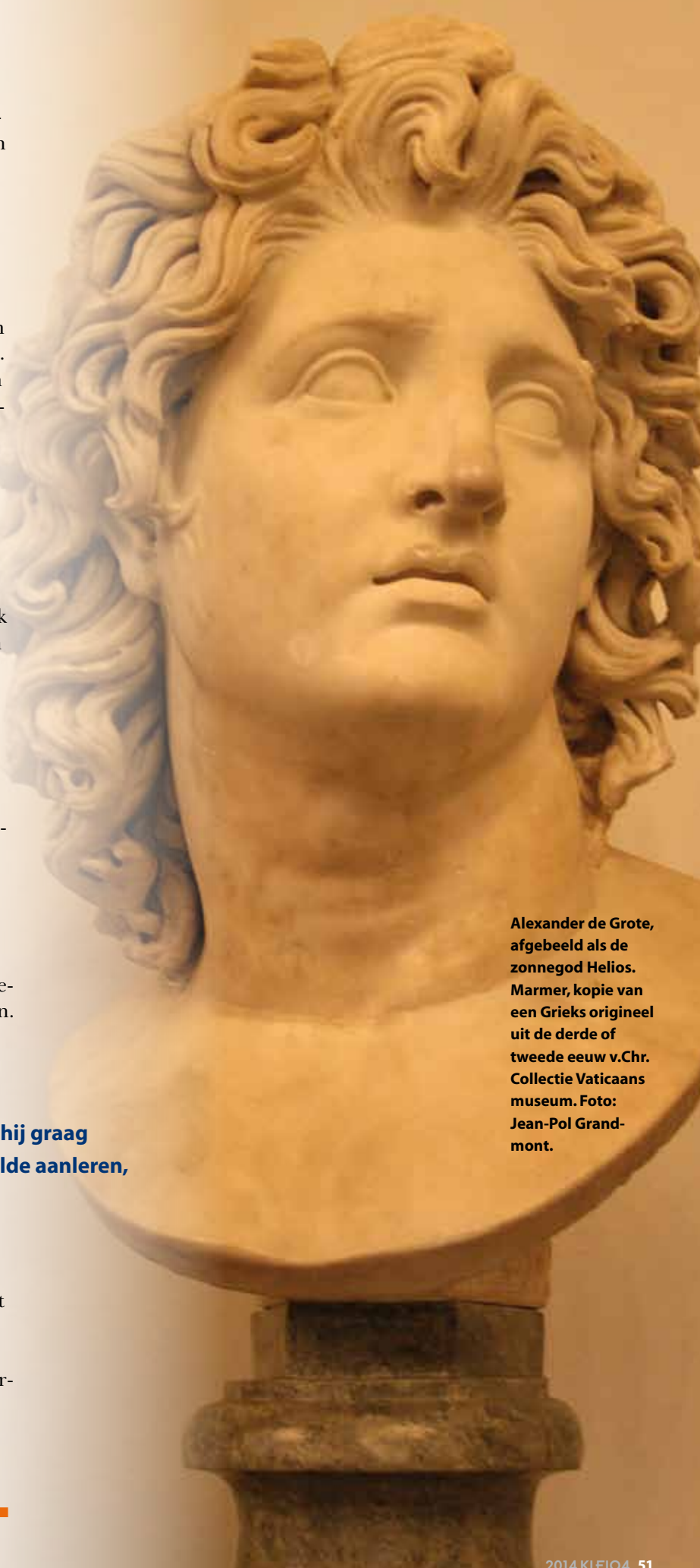
Een dergelijk platform is naar mijn mening hard nodig. Allereerst geeft het docenten binnen Europa de kans om van gedachten te wisselen over het doel en de didactiek van het schoolvak. Zo valt op deze bijeenkomsten bijvoorbeeld regelmatig de term 'multiperspectiviteit'. Ook het voorbeeld van Alexander de Grote draait daar om. Het aanleren van een juiste omgang met meerdere historische perspectieven is lastig.⁵ Om het perspectief van historische actoren te begrijpen, moet de historische context meegewogen worden. Ook vinden leerlingen het vaak moeilijk om te snappen dat verschillende beelden van het verleden plausibel zijn, maar dat dat ook weer

niet betekent dat daarmee alle beelden even plausibel zijn. In bepaalde regio's binnen Europa lijkt de acceptatie van meerdere beelden over een gezamenlijk verleden het hoogst haalbare. Door met elkaar in discussie te blijven kunnen we als docenten geschiedenis de ruimte voor een historisch correcte omgang met de multiperspectiviteit vergroten. Ook steunen we onze collega's ter plekke in hun werk het geschiedenisonderwijs te verbeteren alleen al met onze aanwezigheid en aandacht. Maar het mes snijdt aan twee kanten. Binnen onze opleiding werken we hard aan de didactische vertaalslag van 'historisch redeneren' en het 'aanbrengen van een geschoold historisch besef' naar de lespraktijk voor zowel het tweedegraads- als het eerstegraadsveld. Voor historisch denken zijn al aardige handvatten aangereikt. Men kan dan denken aan het relevante artikel van Carla van Boxtel en Janet van Drie en het toegankelijke handboek *Historisch denken*, onder redactie van Dick van Straaten.⁶ Met historisch besef worstelen we wat meer, aangezien er meer theoretische discussie omtrent dit onderwerp lijkt te zijn. Onze Europese collega's scherpen ook ons denken aan.

Dit soort conferenties draagt mijns inziens nog iets veel wezenlijkers bij aan onze ontwikkeling: het drukt ons op de feiten omtrent de noodzaak van goed geschiedenisonderwijs voor een vreedzaam Europa. Jongeren die zelfstandig op een goed beredeneerde wijze open en kritisch leren omgaan met een (gedeeld) verleden hebben belangrijke competenties voor een actief burgerschap verworven. Een dergelijke houding gaat verder dan het slechts accepteren van meerdere bevolkings-

'Een collega uit Montenegro vertelde dat hij graag wat meer kritisch historisch redeneren wilde aanleren, maar dat dat hem zijn baan zou kosten'

groepen in binnen- en buitenland en hun respectievelijke beelden van het verleden, het stelt ze in staat vooral kritisch te kijken naar hun eigen verleden en daarover de discussie aan te gaan met anderen. Juist nu het cultuurconservatisme en de bijbehorende aandacht voor een nationaal narratief binnen Europa belangrijker lijkt te worden, is de internationale kruisbestuiving, zoals een organisatie als Euroclio deze mogelijk maakt, noodzakelijk. ■

Alexander de Grote, afgebeeld als de zonnegod Helios. Marmer, kopie van een Grieks origineel uit de derde of tweede eeuw v.Chr. Collectie Vaticaanse museum. Foto: Jean-Pol Grandmont.